

Bitwa pod Kircholmem, Pieter Snayers, 1630 r.

BITWA POD KIRCHOLMEM

27 września 1605 r.

Inflanty polskie, Księstwo Inflanckie, województwo inflanckie Łatgalia, Latgalia, Podźwinie – to nazwy krainy na północno-wschodnich kresach I Rzeczypospolitej, której losy związały się z Polską w czasach Zygmunta Augusta – ostatniego władcy z dynastii Jagiellonów.

Rycerski zakon rycerzy chrystusowych, zwany też zakonem inflanckich kawalerów mieczowych, mieczem wyrąbał swoje państwo na terenach dzisiejszej Łotwy. W 1237 r. kawalerowie mieczowi połączyli się z Krzy-

zakami, zachowując jednak pewną niezależność. Idea wojen krzyżowych i zakonów rycerskich wyczerpała się w XVI wieku i w tej części Europy stała się całkowicie anachroniczna. Klęski wojenne ponoszone przez zakon w wojnach z Polską, a także nowe idee religijne związane z reformacją, doprowadziły w 1525 r. do likwidacji państwa krzyżackiego w Prusach. Gałąź inflancka zakonu przetrwała nieco dłużej, jednak nacisk Moskwy i Szwecji zmusił mistrza Gotarda Kettlera do szukania pomocy i oparcia w Rzeczypospolitej. W roku 1561 zawarto w Wilnie traktat, na mocy którego nastąpiła sekularyzacja zakonu, jego mistrz otrzymał jako dziedziczne lenno księstwo Kurlandii i Semigalii, zaś tereny na północ od rzeki Dźwiny, czyli Inflanty, inkorporowano do Litwy i Korony. Przyłączenie Inflant do Rzeczypospolitej zapoczątkowało ciąg krwawych wojen z Rosją i Szwecją, wojen, które mimo wspaniałych zwycięstw, jak choćby pod Kircholmem, w ogólnym bilansie zakończyły się przegraną Polski. Przedmiotem wojen, obok władania nad Inflantami, było także, w szerszym kontekście, panowanie nad Bałtykiem – Dominium Maris Baltici – oraz spór o szwedzką koronę pomiędzy Zygmuntem III Wazą a Karolem Sudermańskim. Pokój oliwski, zawarty w 1660 r. i kończący długotrwały konflikt ze Szwecją, pozostawiał Rzeczypospolitej jedynie południowo-wschodnią część Inflant. Jej sytuację formalnoprawną uregulował dopiero sejm z roku 1677. Utworzono wówczas województwo inflanckie, nadając mu jednocześnie tytuł Księstwa Inflanckiego, należącego wspólnie do Korony i Litwy. Województwo ze stolicą w Dyneburgu posiadało wojewodę i kasztelana, a na sejm koronny wysyłało 6 posłów.

Bitwa pod Kircholmem to w kilkudziesięcioletnich wojnach toczonych przez Rzeczpospolitą ze Szwecją epizod szczególnie chwalebny. Wielki militarny sukces, który choć nie wpłynął na ogólnie negatywny dla nas bilans tych zmaganiań, to rozślawił polską ciężką jazdę, husarię i hetmana Chodkiewicza w całej Europie.

Kircholm, leżąca nad Dźwiną wieś w okolicach stolicy Łotwy, Rygi, nosi dzisiaj nazwę Salaspils.

Bezkrólewie po śmierci Stefana Batorego zakończyło się zwycięstwem stronnictwa popierającego kandydaturę królewicza szwedzkiego Zygmunta,

Zygmunt III Waza, Marcin Kober, ok. 1590 r.

syna króla szwedzkiego Jana i Katarzyny Jagiellonki, córki Zygmunta I Starego. Koronacja, która odbyła się w 1587 r., budziła wielkie nadzieje. Perspektywa unii personalnej ze Szwecją, obietnica przyłączenia Estonii i żywa krew Jagiellonów czyniły z Zygmunta króla, który mógł ugruntować dominującą pozycję Rzeczypospolitej Obojga Narodów w tej części Europy.

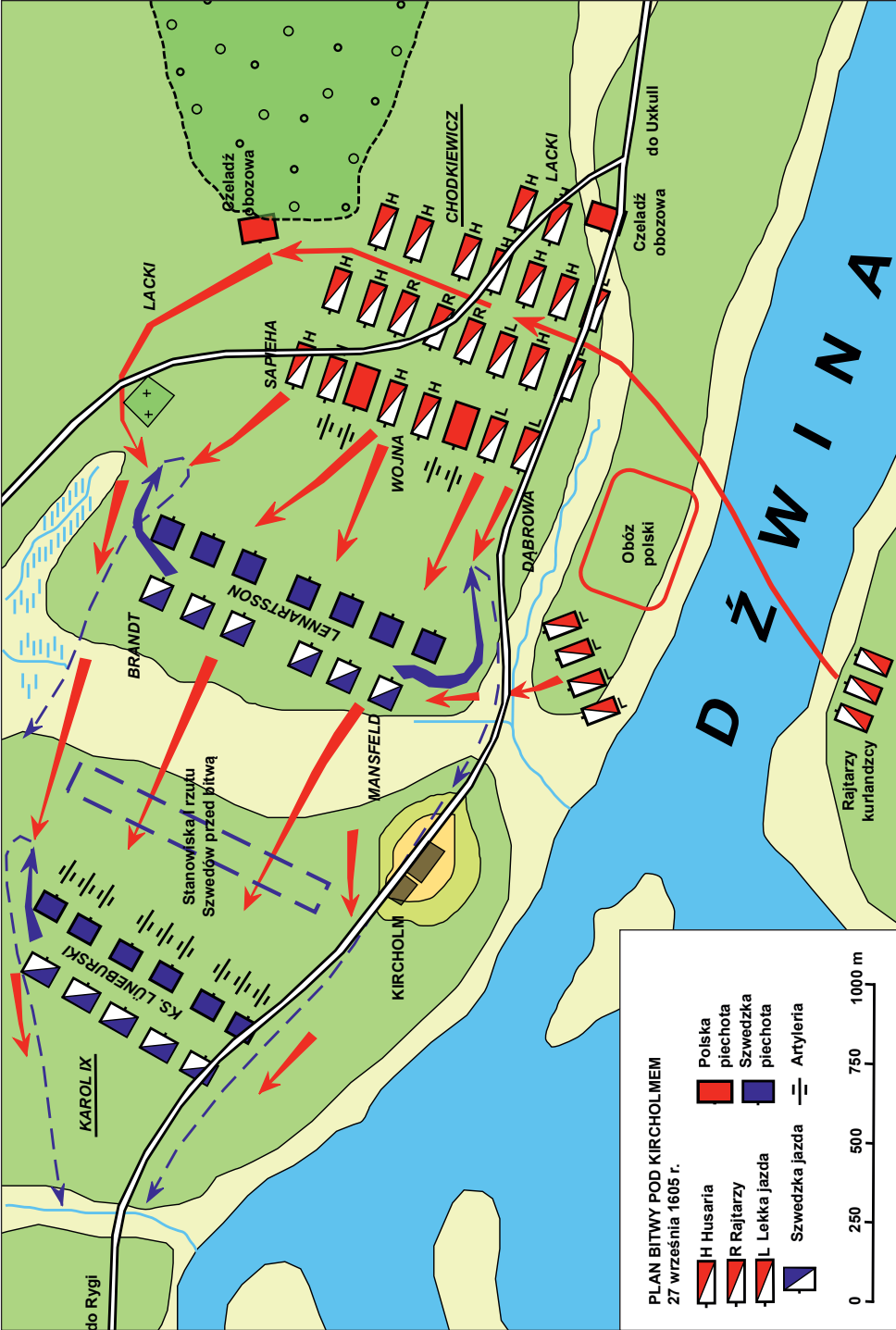
Krzysztof Radziwiłł „Piorun”,
hetman wielki litewski

W roku 1592 zmarł ojciec Zygmunta, szwedzki król Jan III. W Szwecji oczekiwano, że następca przybędzie do kraju i ukoronuje się. Stało się to w 1593 r., po czym Zygmunt powrócił do Polski, pozostawiając na miejscu regenta, swego stryja Karola Sudermańskiego.

Karol okazał się człowiekiem ambitnym, co więcej, wobec dzielącego Szwecję konfliktu religijnego – Jan III i Zygmunt byli katolikami, zaś Karol, podobnie jak większość mieszkańców kraju, luteraninem – stawał się naturalnym przywódcą stronnictwa, które obawiało się rekatolizacji kraju i z niechęcią patrzyło na polsko-szwedzką unię personalną. Zaniepokojony Zygmunt przybył do Szwecji z zamiarem zbrojnego usunięcia ambitnego stryja.

W bitwie pod Linköping w 1598 r.

poniósł klęskę, a w rok później został zdetronizowany przez szwedzki parlament, który wobec odmowy przysłania do Szwecji królewicza Władysława i jego przejścia na luteranizm, ofiarował koronę Karolowi Sudermańskiemu. W 1600 r. Zygmunt III Waza, wypełniając złożone przed koronacją obietnice, tzw. pacta conventa, przyłączył do Rzeczypospolitej Estonię, będącą dotąd terytorium spornym ze Szwecją. Było to przemyślane posunięcie króla zmierzającego do wciągnięcia Polski w dynastyczny de facto konflikt ze Szwecją. W 1600 r. Karol wylądował z armią w Rewlu (dzisiaj Tallin). Szybko zajął Estonię i posuwał się w głąb Inflant, docierając do Dźwiny. Zaniepokojony sytuacją sejm, mimo początkowej niechęci do konfliktu ze Szwecją, uchwalił podatki na wojnę. Koncentrowały się oddziały koronne pod wodzą hetmana wielkiego koronnego Jana Zamoyskiego i litewskie pod hetmanem Krzysztofem Radziwiłłem „Piorunem”. 23 czerwca Radziwiłł pobił Szwedów w bitwie pod Kokenhausen.

do Rygi

do Ukkull

Obóz polski

Obóz szwedzki

Rajtarzy kurlandzcy

KIRCHOLM

MANSFELD

BRANDT

LENNARTSSON

WOJNA

SAPEHA

LACKI

CHODKIEWICZ

DĄBROWA

DŻWINA

Stanowiska i rzędy Szwedów przed bitwą

przeladź obozowa

KAROL IX

KS. LÜNEBURSKI

Jan Karol Chodkiewicz w bitwie pod Kirchholmem

Plan hetmana Zamoyskiego, aby w jednej walnej bitwie rozbić armię szwedzką, nie został zrealizowany i rozpoczęła się długa wojna o zmiennym szczęściu. Szansę na korzystny dla Polski pokój zniwelował opór króla Zygmunta, który odrzucał zasadniczy warunek Szwedów – rezygnację króla i jego potomków z praw do szwedzkiej korony. W 1604 r. Karol Sudermański został koronowany na króla Szwecji. Losów wojny nie odmieniło świetne zwycięstwo liczących 2000 ludzi wojsk litewskich pod hetmanem Chodkiewiczem nad kolejnym, siedmiotysięcznym korpusem szwedzkim, oblegającym Biały Kamień. Sytuacja stawała się niekorzystna dla Polski, ponieważ Szwecja mobilizująca zasoby do wojny z Rzeczpospolitą wystawiała kolejne oddziały, podczas gdy nieopłacone i niezbyt liczne wojsko Chodkiewicza topniało z dnia na dzień. Skłócony sejm w 1605 r. nie uchwalił podatków na nowe zaciągi. Jan Karol Chodkiewicz, teraz już hetman wielki litewski, z własnych środków opłacił część zaległego żołdu, zapobiegając buntowi żołnierzy. Skoncentrowana armia szwedzka, dowodzona przez samego Karola IX Sudermańskiego, ruszyła na Rygę. Odsiecz Chodkiewicza dotarła pod Kirchholm, leżący ok. 15 km od Rygi, w czwartym dniu oblężenia.

Szwedzi zwinęli oblężenie i, licząc na ogromną przewagę liczebną, ruszyli pod Kirchholm z zamiarem zniszczenia niewielkich sił Chodkiewicza. Hetman, świadomy różnicy sił, postanowił przyjąć bitwę. 27 września wrogie armie stanęły naprzeciwko siebie.

Oddziały szwedzkie liczyły ok. 14 tysięcy żołnierzy, w tym 11 tysięcy piechoty złożonej z muszkietierów i pikinierów, zorganizowanej według nowoczesnych, holenderskich wzorów, oraz 3 tysiące jazdy – rajtarii i 11 dział.

Karol IX ustawił wojska w czterech liniach, na wzgórzach przeciwnym do oddziałów Chodkiewicza. W pierwszej stanęło siedem batalionów piechoty dowodzonej przez Andersa Lennartssona – ok 3900 żołnierzy i 11 dział. W drugiej sześć szwadronów jazdy rajtarskiej pod wodzą hrabiego Joachima Fryderyka von Mansfelda (około 1000 rajtarów) i pułkownika Henryka Brandta (około 1200 rajtarów). W trzeciej – sześć batalionów piechoty i gwardia królewska dowodzone przez Fryderyka, księcia Lüneburga (ponad 3000 żołnierzy).

W czwartej – pięć szwadronów jazdy rajtarskiej dowodzonych przez samego króla Karola IX (około 1600 rajtarów).

Oddziały polskie to ok. 3,5 tysiąca żołnierzy ustawionych przez hetmana Chodkiewicza w trzech liniach.

W pierwszej linii centrum stanowiły hetmańskie roty husarskie dowodzone przez Wincentego Woynę (300 husarzy), piechota (ok. 1000 żołnierzy) i 7 dział. Prawe skrzydło to 700 husarzy pod Janem Piotrem Sapiehą, zaś na lewym stanęło 900 husarzy i lekka jazda pod dowództwem Tomasz Dąbrowy.

W drugiej linii stanęło 300 rajtarów kurlandzkich pod księciem Fryderykiem Kettlerem – lennikiem Polski, przybyłych na samym początku starcia. Trzecią linię stanowił odwód w sile 200 husarzy pod rotmistrzem Teodorem Lackim, lekka jazda oraz ochotnicze poczty szlacheckie.

Zajmujący dogodną pozycję Szwedzi nie śpieszyli się z rozpoczęciem bitwy. Chcąc skłonić przeciwnika do ruchu, hetman Chodkiewicz wysłał harcowników i nakazał części oddziałów pozorowany odwrót. Podstęp skłonił Karola IX do ścigania wymykającego się, słabszego przeciwnika. Gdy szwedzka piechota minęła dno doliny i zaczęła wspinać się na wzgórze zajmowane przez Polaków, została ostrzelana przez artylerię i polską piechotę. Z powstałego zamieszania skorzystała husaria. Na piesze bataliony uderzyły

Jan Karol Chodkiewicz,
hetman wielki litewski

roty Wincentego Woyny wsparte przez kurlandzkich rajtarów. Marsz szwedzkiej piechoty został zatrzymany. Na pomoc ruszyły szwadrony rajtarów von Mansfelda, zmiecione szarżą 900 husarzy rotmistrza Dąbrowy. Po rozbiciu rajtarów husaria uderzyła na czworoboki szwedzkiej piechoty, zmieszane przez uciekających rajtarów. Szyk pikinierów i muszkietierów został złamany i rozpoczęła się bezładna ucieczka pierwszej linii szwedzkich wojsk. Nie rozpoznając dobrze sytuacji, Karol IX wysłał do ataku rajtarów pułkownika Brandta, naprzeciw któremu hetman wysłał husarię Sapiehy. Pancerni jeźdźcy rozbijają szwedzką rajtarię, której król wysłał na pomoc ostatnie, odwodowe szwadrony jazdy. Chodkiewicz wprowadza w tym momencie do walki własne odwoły – husarię Lackiego i lekką jazdę, która wykonując szeroki manewr oskrzydla-

Karol IX Sudermański, król szwedzki

jący, szarżuje na odsłonięty lewy bok szwedzkiej kawalerii walczącej z husarzami Sapiehy. Rajtarczy nie wytrzymują natarcia i uciekają, odsłaniając bok ugrupowania własnej piechoty. Bitwa jest wygrana – rozpoczyna się pościg i rzeź uciekających Szwedów.

Wojska szwedzkie poniosły ogromne straty, wynoszące ponad 8000 żołnierzy. Wśród zabitych byli także dowódcy – książę lüneburski Fryderyk i Anders Lennartsson. Obydwaj walczyli pieszo i nie opuścili do końca walczących żołnierzy. Cudem śmierci z rąk litewskich husarzy uniknął król Karol IX, uratowany przez rajtara, na którego koniu uciekł z pola bitwy. Po stronie polskiej straty sięgały około 100 zabitych, 200 rannych, w tym oficerowie Dąbrowa, Lacki i Woyna. Na polecenie hetmana Chodkiewicza Lennartsson został pochowany z honorami wojskowymi w kościele katedralnym w Rydze, zaś zwłoki księcia lüneburskiego odesłano Karolowi IX.

Świetne zwycięstwo militarne, które echem odbiło się w całej Europie, a nawet w Turcji i Persji, nie przyniosło korzyści politycznych. Uwolniono Rygę od oblężenia, a pozbawieni armii Szwedzi przystali na zawarcie rozejmu, który nie rozstrzygał żadnego z konfliktów dzielących Polskę i Szwecję, a który w założeniu miał obowiązywać do 31 października 1608 r. ■

Świetne zwycięstwo militarne, które echem odbiło się w całej Europie, a nawet w Turcji i Persji, nie przyniosło korzyści politycznych. Uwolniono Rygę od oblężenia, a pozbawieni armii Szwedzi przystali na zawarcie rozejmu, który nie rozstrzygał żadnego z konfliktów dzielących Polskę i Szwecję, a który w założeniu miał obowiązywać do 31 października 1608 r. ■